

Dr Kazimierz Bujak
Dr hab. Piotr Górski
Uniwersytet Jagielloński

SYLWETKA NAUKOWA PROFESORA JANA JERSCHINY

W tym roku akademickim odszedł na emeryturę jeden z zasłużonych profesorów naszej Alma Mater, Jan Jerschina, pracujący na Uniwersytecie Jagiellońskim od 44 lat, od 2000 roku zaś w Instytucie Spraw Publicznych UJ. Jest to okazja do przybliżenia nam wszystkim sylwetki tego wybitnego człowieka i uczonego.

Profesor urodził się 12 grudnia 1939 roku w Przemyślu w rodzinie wybitnych nauczycieli. Jego ojciec Stanisław Jerschina, polonista, doktoryzował się i habilitował na Uniwersytecie Jagiellońskim, był między innymi założycielem i wieloletnim dyrektorem Studium Nauczycielskiego w Kielcach (późniejsza WSP, obecnie Akademia Świętokrzyska). Matka Elżbieta, germanistka i romanistka, była między innymi autorką ośmiu podręczników do nauczania języków obcych, a także organizatorką Liceum Handlowego w Kielcach. Środowisko rodzinne miało duży wpływ na karierę zawodową i zainteresowania naukowe Jana Jerschiny. Swój start zawodowy rozpoczął bowiem jako nauczyciel języka polskiego w Liceum Pedagogicznym w Krzeszowicach, a socjologia wychowania i młodzieży stanowiła dominantę jego zainteresowań badawczych przez większość kariery uniwersyteckiej.

W 1962 roku ukończył studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, w 1967 roku zaś studia socjologiczne. Pracę naukową na uniwersytecie rozpoczął w 1963 roku, obejmując stanowisko asystenta w Katedrze Etnografii Ogólnej i Socjologii, kierowanej przez prof. Kazimierza Dobrowolskiego. Pod jego kierunkiem napisał i w 1970 roku obronił rozprawę doktorską pt. „Osobowość społeczna studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego chłopskiego pochodzenia”, która została opublikowana i otrzymała Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W pracy tej w dojrzały sposób znalazła zastosowanie swoista dla Profesora perspektywa badawcza, rozpatrująca proces rozwoju osobowości młodzieży z jednej strony z perspektywy makrostrukturalnej – procesów przemian społecznych (w tym przypadku przemian struktury społecznej pod wpływem industrializacji i urbanizacji), z drugiej zaś z perspektywy funkcjonowania

instytucji wychowawczych i społecznego procesu wychowania w bezpośrednim otoczeniu społecznym. Jeszcze przed habilitacją prof. Jerschina dążył do instytucjonalizacji posiadającego bogate tradycje w polskiej socjologii, a nieobecnego wówczas na naszym uniwersytecie kierunku badawczego – socjologii wychowania. Od 1976 roku rozpoczęła funkcjonowanie w Instytucie Socjologii UJ zorganizowana przez niego Pracownia Socjologii Wychowania. W 1978 roku obronił rozprawę habilitacyjną pt. „Naród w świadomości młodzieży”. Znajduje w niej odbicie drugi, zasygnalizowany jeszcze w pracy magisterskiej nurt zainteresowań badawczych Profesora – socjologia narodu. Rozprawa habilitacyjna łączy tę problematykę z zagadnieniami socjologii młodzieży i wychowania. Praca habilitacyjna prof. Jerschiny także została uhonorowana Nagrodą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W 1979 roku objął on kierownictwo zorganizowanego przez siebie Zakładu Socjologii Wychowania w Instytucie Socjologii UJ. Kierował nim do 2000 roku, przekształcając go w 1996 roku w Zakład Socjologii Gospodarki i Edukacji, co wiązało się z ewolucją zainteresowań badawczych Profesora. Od 2000 roku Jan Jerschina kontynuuje swą pracę naukową i dydaktyczną w Instytucie Spraw Publicznych UJ, gdzie kieruje Zakładem Stosowanych Badań Społecznych.

Zainteresowania badawcze Profesora charakteryzuje duża różnorodność; ewoluują one w dość charakterystyczny sposób odzwierciedlający istotę Jego pasji badawczej – związek z nurtem życia społecznego i jego przemian i problemów. Jego ujęcie badawcze rzeczywistości cechuje zaangażowanie – nie umie być badaczem zdystansowanym czy wręcz obojętnym, jego postawa jako badacza i intelektualisty zawsze ma charakter romantyczny, a poczucie gorącego nurtu rzeczywistości dominuje nad zimnym „szkiełkiem i okiem”, zachowując jednak najwyższe standardy metodologicznej perfekcji i badawczego obiektywizmu. Misją socjologii w Jego przypadku jest nie tylko poznanie, ale także służenie dobru społecznemu, stąd charakterystyczny dla jego studiów nad rzeczywistością społeczną krytycyzm, połączony z dążeniem do formułowania propozycji i rekomendacji pod adresem praktyki społecznej.

Pierwszy z nurtów badawczych realizowanych przez Profesora to socjologia młodzieży i wychowania. Zajmował się tą problematyką bodaj najdłużej w swej pracy badawczej i nigdy jej tak naprawdę nie porzucił. Wyrazem tych zainteresowań jest jego praca doktorska, a także w znacznym stopniu habilitacyjna. To w ramach tego nurtu badawczego powstała większość napisanych przez Profesora i redagowanych przez Niego książek oraz duża część artykułów naukowych. W obrębie tej orientacji badawczej lokują się także największe międzynarodowe osiągnięcia naukowe Profesora – działalność One Europe Research Group, seria wielkich międzynarodowych konferencji naukowych, studia porównawcze nad systemami oświatowymi itp., o czym piszemy poniżej. Także Jego działalność na rzecz praktyki społecznej najdobitniej zaznaczyła się na tym polu. W swym podejściu do zagadnień rozwoju osobowości młodzieży i społecznych zagadnień wychowania łączył, jak wspomnieliśmy, ujęcie makro-

strukturalne, umiejscawiające te zjawiska w kontekście wielkich procesów społecznych, zwłaszcza procesu zmiany, z perspektywą mikrostrukturalną, bliższego środowiska wychowawczego i prawidłowości rozwoju osobniczego widzianego z perspektywy psychologii społecznej. Znana i ceniona jest jego koncepcja rozwoju osobowości młodzieży, stanowiąca twórcze rozwinięcie i metodologiczne udoskonalenie stworzonej przez Dobrowolskiego teorii osobowości socjocentrycznej i egocentrycznej. Proces rozwoju osobowości społecznej młodego człowieka, pod wpływem szeroko rozumianego środowiska wychowawczego, zmierza w kierunku kształtowania się osobowości podmiotowej, innowatorskiej, twórczej, zorientowanej na przekształcanie swego otoczenia – osobowości socjocentrycznej. Jest tym samym jednym z najistotniejszych procesów rozwoju społecznego. Wiele miejsca w Jego twórczości zajmują analizy funkcjonowania instytucji oświatowych. Łączą one głęboką refleksję teoretyczną z orientacją na praktykę społeczną – doskonalenie polskiego systemu edukacyjnego. Mamy tu na myśli między innymi studia nad nowoczesnym uniwersytetem i procesami jego rozwoju, studia nad procesem kształcenia, osobowością zawodową nauczyciela i procesami jej formowania się, wreszcie studia empiryczne i teoretyczne nad polskim systemem oświatowym, drogami jego reformowania i doskonalenia, łącznie z opracowaniem kompleksowego projektu reformy edukacji.

Kolejnym nurtem Jego zainteresowań badawczych jest socjologia narodu. Te zainteresowania znalazły odzwierciedlenie już w pracy magisterskiej, wieńczącej Jego studia socjologiczne: „Idea narodu w literaturze polskiej XIX wieku”. Profesor zajmował się przede wszystkim badaniem świadomości narodowej, nie tylko młodzieży, ale także zagadnieniami więzi narodowej. Znane i cenione są Jego osiągnięcia w tym zakresie, zwłaszcza koncepcja struktury więzi narodowej w ujęciu dynamicznym, w procesie jej formowania się i dojrzewania. Na tym tle lokuje swą oryginalną koncepcję struktury i rozwoju świadomości narodowej, od świadomości etnicznej po nowoczesne formy świadomości narodowej. Koncepcje te zostały sformułowane w pracy habilitacyjnej, a także w licznych artykułach i opracowaniach Jego autorstwa.

W trakcie całej swej działalności badawczej Jan Jerschina kontynuuje badania nad przemianami świadomości i systemów wartości społeczeństwa polskiego. Traktuje różne formy świadomości społecznej i ich zmiany nie tylko jako następstwo, ale także jako ważny czynnik zmiany społecznej. Badania nad tymi zagadnieniami nabierają szczególnego tempa i intensywności wtedy, gdy mamy do czynienia ze zmianami w otaczającej nas rzeczywistości. Tak było w latach osiemdziesiątych, zwłaszcza w okresie „rewolucji Solidarności”, kiedy realizował między innymi szeroko zakrojone badania nad świadomością polityczną i narodową mieszkańców Małopolski, jako dokumentację historyczno-socjologiczną zachodzących wówczas zmian. Do tego nurtu badawczego należy także zaliczyć, podejmowane w jedenastu krajach postkomunistycznych, monumentalne badania międzynarodowe na temat przemian świadomości i postaw społeczeństw tych krajów jako procesu towarzyszącego zmianom strukturalnym.

Proces transformacji systemowej, zapoczątkowany na dobre przez gruntowne reformy gospodarcze, jest impulsem dla rozwoju nowej orientacji badawczej Profesora – badań z dziedziny socjologii gospodarki. Znajduje to nawet wyraz instytucjonalny w postaci przekształcenia kierowanego przezeń Zakładu Socjologii Wychowania w Instytucie Socjologii UJ w Zakład Socjologii Gospodarki i Edukacji. Badania te i studia teoretyczne obejmują przede wszystkim problematykę kształtowania się infrastruktury gospodarki rynkowej w Polsce, zwłaszcza rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, instytucjonalnych rozwiązań rodzącej się nowej gospodarki oraz przekształcenia świadomości i postaw społecznych towarzyszących przekształceniom gospodarczym. Profesor – rozumiejąc wagę rozwiązań systemowych i rozwoju instytucji wspierających gospodarkę rynkową – zorganizował w latach 1994–1996 cztery ogólnopolskie konferencje naukowe, poświęcone współpracy banków z przedsiębiorstwami, zwłaszcza małymi i średnimi, oraz z gospodarstwami domowymi. Konferencje te przyciągały naukowców, ekspertów, bankowców, przedsiębiorców, przedstawicieli mediów (każda liczyła ponad dwustu uczestników). Plonem tych konferencji jest redagowana przez Profesora seria wydawnicza „Banki a gospodarka polska”, obejmująca sześć pozycji książkowych będących zbiorem publikacji wybitnych specjalistów tej dziedziny oraz praktyków gospodarczych. Wcześniej jeszcze, w 1990 roku, zainteresowania badaniami zjawisk gospodarczych, a także chęć służenia praktyce społecznej, zwłaszcza dzielenia się z przedsiębiorcami i instytucjami gospodarczymi wiedzą i rezultatami badań, zainspirowały Jana Jerschinę do utworzenia Instytutu Badań Rynku i Opinii Publicznej CEM. Jest to pierwszy prywatny instytut badań rynkowych w Polsce. Prowadzi się w nim badania stosowane i naukowe zarazem w dziedzinie marketingu, funkcjonowania przedsiębiorstw, a także zagadnień społecznych i gospodarczych. Od czasu swego powstania zrealizowano tu około siedmiuset różnych projektów badawczych. Instytut może się także poszczycić działalnością konsultingową oraz oświatową i w dziedzinie doskonalenia zawodowego.

Badania nad zjawiskami gospodarczymi stwarzały konieczność doskonalenia ich aparatury metodologicznej. Metody badań marketingowych to kolejny nurt pracy naukowej Profesora. W ciągu ostatnich kilkunastu lat opublikował wiele prac na ten temat. Aby móc szerzej upowszechnić swe osiągnięcia nie tylko w tej dziedzinie, lecz także w zakresie szerszej wiedzy marketingowej, wydaje dzięki środkom IBRiOP CEM dwa periodyki: „Marketing Mix” w języku polskim i „Polish Market Review” w języku angielskim. Wspomniane zainteresowania metodologiczne znajdują odbicie również w działalności dydaktycznej Profesora. W 1996 roku zorganizował Studium Podyplomowe Metod Badań Marketingowych dla Przedsiębiorstw i Instytucji Finansowych. Dotychczas ukończyło je ponad dwustu pracowników i menedżerów jednostek badawczych i przedsiębiorstw.

Profesor zawsze utrzymywał i nadal utrzymuje ożywione kontakty z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, a wiele jego przedsięwzięć badawczych ma

charakter międzynarodowy. Już pierwsze kontakty z przodującą wówczas socjologią amerykańską miały bardzo gruntowny i rozległy charakter. W latach 1974–1975 odbył studia podoktoranckie w Columbia University w Nowym Jorku pod kierunkiem R.K. Mertona, a następnie staż w ramach stypendium Fulbrighta w University of Chicago pod opieką J. Colemana. Odbywał staże i wizyty naukowe w wielu zagranicznych uniwersytetach Zachodu i Wschodu, między innymi na Oxford University, Università Cattolica di Sacro Cuore w Mediolanie, Duke University w Durham (USA), uniwersytecie w Norymberdze, uniwersytecie w Helsinkach, uniwersytecie w Wiedniu, Uniwersytecie Londyńskim, a także na uniwersytetach w Wilnie, Budapeszcie, Moskwie i Skopje.

Szczególnie cenne były międzynarodowe przedsięwzięcia naukowe podejmowane przez prof. Jerschinę. Pierwszym z nich była międzynarodowa konferencja naukowa zorganizowana w 1985 roku z udziałem socjologów z Włoch, Niemiec i Polski na temat systemów wartości młodzieży. Jej rezultatem była między innymi książka *Value Systems of Polish and Italian Youth. A Comparative Study* wydana pod redakcją J. Jerschiny i L. Bovone. W latach 1986–1989 prof. Jerschina zorganizował serię czterech wielkich międzynarodowych konferencji naukowych, poświęconych problematyce edukacji, z udziałem socjologów oświaty z większości krajów europejskich. Jednym z rezultatów tego przedsięwzięcia jest wydanie pod Jego redakcją pięciu obszernych opracowań przygotowanych przez wybitnych socjologów edukacji z przeszło dwudziestu krajów: *Social Structure – Educational System. Theoretical and Methodological Problems of Cross-National Research* (Kraków 1986), *Education and Social Change* (Kraków 1987), *Educational Needs of European Societies* (Kraków 1988), *Educating Europe* (Wien 1988), *Universities Today and Tomorrow* (Kraków 1989). W toku współpracy w ramach organizacji wspomnianych konferencji ukształtowała się w 1987 roku międzynarodowa grupa badawcza One Europe Research Group, która została zarejestrowana jako grupa badawcza International Sociological Association. Jan Jerschina został wybrany Prezydentem Rady Naukowej OERG. W 1990 roku One Europe Research Group, pod kierunkiem Jana Jerschiny, zorganizowała kolejną międzynarodową konferencję „National Identities – Multicultural Education – European Co-operation”; była to największa z konferencji, która zgromadziła 148 uczestników z większości krajów europejskich, ale też z Izraela, Iranu, Egiptu, USA, Kanady i azjatyckiej części byłego ZSRR. Profesor Jerschina był też między innymi organizatorem grupy roboczej i sesji *ad hoc* „Universities Today and Tomorrow” w ramach XII Kongresu Socjologicznego w Madrycie w 1990 roku.

W 1990 roku Jan Jerschina wygrał konkurs na realizację badań dla dwóch instytucji monitorujących transformacje społeczne w krajach wyzwolonych spod zależności od ZSRR, a także w samej Rosji i Ukrainie. Były to: American Information Agency (przygotowująca analizy socjologiczne dla Kongresu USA) oraz Instytut Badawczy Radia Wolna Europa. W ramach tej współpracy wykonywał sondaże socjologiczne na temat postaw obywateli Polski wobec reform

politycznych i gospodarczych, a także innych problemów związanych z procesem transformacji. Współpraca ta trwała do 1997 roku. Wielkim międzynarodowym przedsięwzięciem badawczym prof. Jerschiny były też – obejmujące jedenaście krajów postkomunistycznych i Polskę – badania postaw obywateli transformujących się społeczeństw (badania dotyczyły Czech, Słowacji, Węgier, Bułgarii, Rumunii, Litwy, Łotwy, Estonii, Rosji, Ukrainy i Białorusi). Przyniosły one bardzo ciekawy materiał na temat postaw społecznych szczególnie ważnych w procesie zmiany społecznej – przedsiębiorczości, autorytaryzmu ogólnego i politycznego, etatyzmu, represyjności, nacjonalizmu, ksenofobii i religijności. Wyniki tych badań, przeprowadzonych na wysokim poziomie metodologicznym, stały się podstawą licznych publikacji Profesora w końcu lat dziewięćdziesiątych.

W trakcie swej kariery naukowej Profesor uczestniczył w czterech międzynarodowych programach badawczych, w osiemnastu konferencjach naukowych poza granicami Polski, zapraszany był około dwudziestu razy na wykłady do uniwersytetów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych, pięciokrotnie pełnił funkcję nauczyciela akademickiego na zagranicznych uniwersytetach (Oxford University, Duke University, European University w Wiedniu).

W uznaniu swych zasług na polu międzynarodowej współpracy naukowej prof. Jan Jerschina został między innymi uhonorowany przez Ministerstwo Nauki Austrii nagrodą im. Martina Bubera za działalność naukową i organizacyjną na rzecz zbliżania uczonych różnych narodów.

Profesora Jerschinę można na pewno nazwać uczonym zaangażowanym. Jego praca badawcza zawsze miała związek z rzeczywistością społeczną, której był nie tylko badaczem. Zwracał uwagę na to, by wyniki jego badań i studiów tej rzeczywistości służyły, by czyniły ją lepszą. Angażował swą wiedzę i talent badawczy w wiele przedsięwzięć o charakterze eksperckim na rzecz instytucji i organizacji społecznych. Jeśli była taka potrzeba, starał się czynnie włączać w społeczne inicjatywy. Przykładem takiej jego postawy może być działalność w okresie „rewolucji Solidarności”, stanu wojennego i budowy zrębów III RP. Był ekspertem Komisji Regionalnej NSZZ „Solidarność Małopolska”. W stanie wojennym w latach 1982–1984 współpracował z sekcją badania opinii społecznej przy podziemnej NSZZ „Solidarność Małopolska”. Zajmował się badaniem postaw politycznych, świadomości narodowej oraz sytuacji życiowej ludności regionu. Rezultatem tych badań była między innymi opublikowana w podziemiu, pod pseudonimem Stanisław Jegłowiecki, książka *Naród – NSZZ Solidarność – Komunizm*. W latach 1988–1989, na podstawie prac zorganizowanego przez Profesora seminarium nt. potrzeby reformy oświaty w Polsce, powstały dwa opracowania: *Założenia reformy oświaty* i *Etos szkoły polskiej*. Stały się one jedną z podstaw pracy „strony solidarnościowej” w ramach tzw. stolika oświatowego Okrągłego Stołu. W wyniku między innymi tych prac Profesor został skierowany przez NSZZ „Solidarność Małopolska” jako ekspert społeczny do współpracy z Ministerstwem Edukacji przy przygotowywaniu ustawy o systemie oświaty. W latach 1989–1990 Jan Jerschina zorganizował i prowa-

dził seminarium nauczycieli województw południowej Polski nt. zagadnień reformy oświaty przy NSZZ „Solidarność Małopolska”. Rezultatem prac seminarium było przygotowanie do przyszłej pracy dużej grupy kadr kierowniczych oświaty (między innymi trzech kuratorów). Profesor opracował wówczas wiele projektów reformatorskich przedsięwzięć oświatowych. Był to między innymi projekt sieci instytutów edukacji w ramach istniejących wówczas uniwersytetów służących kształceniu i doskonaleniu zawodowemu nauczycieli. Z powodu niewdrożenia przez ministerstwo tej inicjatywy, zaproponował zrealizowanie tej idei na Uniwersytecie Jagiellońskim, zgłaszając projekt Instytutu Edukacji im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Także ten projekt, bardzo dobrze przyjęty przez środowisko nauczycielskie i specjalistów oświatowych, nie doczekał się jednak realizacji na skutek braku aprobaty władz rektorskich. Kolejna jego inicjatywa na rzecz oświaty i środowiska nauczycielskiego to powołanie do życia w 1990 roku Fundacji Zjednoczonej Europy, której celem było wspieranie prac w dziedzinie nauki i oświaty oraz kształcenie nauczycieli w zakresie języków obcych. Fundacja kształciła nauczycieli języka angielskiego, niemieckiego i francuskiego w dziedzinie metodyki nauczania języków obcych oraz przygotowywała ich do egzaminów uprawniających do nauczania języka obcego. Do chwili zakończenia działalności w 2007 roku pomogła ona dopełnić kwalifikacje około 1400 nauczycielom, a nadto udzieliła dwunastu stypendiów naukowych. W prowadzeniu Fundacji wydatną pomoc niosła Profesorowi jego żona Jadwiga. W toku swej działalności Jan Jerschina pełnił wiele funkcji organizacyjnych i społecznych, których nie sposób tu wymienić. Wspomnijmy jedynie, że był między innymi przewodniczącym Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Socjologicznego oraz członkiem Komisji Socjologicznej PAN. Należy także wspomnieć o Jego bardzo bogatej i różnorodnej działalności popularyzatorskiej i publicystycznej we wszystkich rodzajach mediów.

Profesor jest znakomitym dydaktykiem, który potrafi łączyć formułę wykładu akademickiego z analitycznym podejściem do konkretnych zjawisk społecznych, także tych najbardziej aktualnych i kontrowersyjnych. Potrafi ukazać zastosowanie ogólnych twierdzeń naukowych do analizy i interpretacji otaczającej rzeczywistości. Umożliwiła mu to rozległa baza w postaci studiów i badań empirycznych. Dzięki temu na Jego wykładach nie można się było nudzić. Przez ostatnie blisko trzydzieści lat prowadził seminaria magisterskie i doktorskie z zakresu socjologii wychowania i oświaty, dotyczące zagadnień kształtowania się świadomości narodowej i obywatelskiej społeczeństwa polskiego, a w ostatnim okresie z socjologii gospodarczej i metodologii badań marketingowych. Wypromował siedmiu doktorów, wspomagał przygotowanie dwóch prac habilitacyjnych, liczby zaś wypromowanych magistrów nie da się już dziś policzyć. W latach osiemdziesiątych zorganizował i prowadził w Instytucie Socjologii UJ studium podyplomowe dla nauczycieli przedmiotów społecznych. Stało się ono tak naprawdę forum wolnej myśli nauczycielskiej w tych trudnych latach, jego słuchaczami byli bowiem w większości nauczyciele współpracujący ze struktura-

mi „Solidarności” i przez nie na to studium kierowani. Ewolucja zainteresowań w kierunku badań zjawisk gospodarczych i metodologii badań marketingowych zainspirowała Profesora do zorganizowania w 1996 roku wspomnianego już Studium Podyplomowego Metod Badań Marketingowych dla Przedsiębiorstw i Instytucji Finansowych. Wielokrotnie zwyciężał lub zajmował wysokie pozycje w studenckich rankingach dydaktycznych.

Profesor Jerschina odchodzi na emeryturę, ale to przecież nie oznacza, że wycofuje się ze swej aktywności naukowej, społecznej i publicystycznej. Znając go, wiemy, że to po prostu niemożliwe. Nadal więc liczymy na jego mądrą pomoc, inspiracje, ciekawe inicjatywy, zwłaszcza że może znaleźć teraz trochę więcej czasu.

At multos annos Professore!

